

סקירת ספרים חדשים

בעריכת גיא פלדמן

אימהות לסבית בישראל – סיפורים של הורות תחת חובת הוכחה

אלונה פלג

תל אביב: רסלינג, 2020. 229 עמודים

סקר: גיא שילה¹

בזכות מאבקים מתוקשרים, שזכו גם לתמיכת ארגונים מקצועיים, ובזכות עצרות מחאה על סירובה של המדינה לאפשר לזוגות בני אותו מין לעבור תהליכי אימוץ ולזוגות גברים להיעזר בפונדקאות, גוברת בשנים האחרונות המודעות החברתית למשפחות להט"ב (לסביות, הומואים, טרנסגינדרים וביסקסואלים). ספרה של אלונה פלג, המבוסס על עבודת הדוקטור שלה, מביא את סיפורי החיים של אימהות לסביות בישראל, רבות מהן מהגל הראשון של הזוגות מאותו מין שהביאו ילדים לעולם במשפחות חד מיניות מתוכננות ללא אב. הראיונות המופיעים בספר נערכו בין השנים 2009-2016 עם 40 נשים יהודיות בנות 26-51, כולן הביאו ילדים וגידלו אותם במסגרת משפחה חד מינית מתוכננת עם אישה, בסיוע תרומת זרע וללא אב.

שפתחו את האפשרות לכינונם של תאים משפחתיים מתוכננים של זוגות נשים. פלג נסמכת לאורך הספר על תיאוריית לחץ המיעוטים, שפיתח אילן מאייר (Meyer, 2003), המשמשת כיום כבסיס התיאורטי המרכזי להבנת מצבם של הלהט"ב בחברה. תיאוריה זו אבחנה לחצים ייחודיים ללהט"ב, פנימיים וחיצוניים, הנובעים מהיותם מיעוט חברתי והמשפיעים על הספר נחלק לשישה פרקים. שלושת הפרקים הראשונים מביאים את הרקע התיאורטי, ומניחים את המצע לניתוח סיפורי החיים של הנשים. בפרקים אלה פורסת פלג את הרקע ההיסטורי, החברתי והחוקי, הן בעולם והן בישראל, של תנועת השחרור הלהט"בית, שמאבקה בעשורים

¹ ד"ר גיא שילה, מרצה בכיר, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב.

האחרונים במדינות רבות בעולם חוללו פתיחות רבה יותר ויצרו אפשרויות טכנולוגיות וחוקיות לכינון של משפחות חד מיניות מתוכננות. מאבקים אלה של נשים לסביות וביסקסואליות על קבלתן, הן בתוך הקהילה ההומואית והן בתנועות פמיניסטיות (שהיססו לכלול אותן בפעילותן האקטיביסטית והציבורית), הם בריאותם הנפשית והפיזית. עבודות מחקר מעטות בעולם איתרו את הלחצים הייחודיים להורים להט"ב, ובמובן זה עבודתה של פלג מרחיבה ומחדשת בספרות המחקר העולמית.

ליבת הספר היא שני הפרקים שבהם פורסת פלג את הלחצים הייחודיים שעלו בסיפורי הנשים המרואיינות. השילוב בין החלקים התיאורטיים לציטוטים מהראיונות עם האימהות מספק לקוראים הזדמנות נדירה להיחשף לחוויות הייחודיות של הנשים שסללו את הדרך עוד לרבות אחריהן ומאפשר להבין את ההקשרים החברתיים הרחבים המשפיעים על חוויות אלה. אף שהספר מתמקד בחוויות הייחודיות של אימהות לסביות בישראל, הניתוח של פלג עוסק בהיבטים רחבים יותר, כגון מושג האימהות וההורות בישראל. אימהות לסבית מאתגרת את החברה (העולמית והישראלית כאחת) בשני היבטים מרכזיים: הקמת תא משפחתי של שתי נשים; הורות שתוכננה מראש להיות ללא אב. מצב תחילי זה הוא הבסיס למה שמתואר בספר כ"הורות תחת הוכחה". ניתוח הראיונות מראה שנטל ההוכחה הרובץ על המרואיינות חובק את מכלול מעגלי חייהן והופך מוקד הלחץ המרכזי שהן וילדיהן חווים. נטל ההוכחה – האילוץ להוכיח לעולם שזוג נשים זכאיות להביא ילדים, שאימהות אינה עיסוק להטרסקסואלים בלבד – מרחף בזירה הציבורית והחברתית הרחבה. בהקשר זה, הנשים מתארות בסיפוריהן לחץ מתמיד להיות אימהות מושלמות ולהשקיע רבות באימהות. החתירה לאימהות אידיאלית אינה רק לחץ פנימי שהאימהות חשות במרחב הפרטי; אלא גם לחץ הנובע מעצם היותן חלוצות בישראל וחלק מהקהילה הלהט"בית הנלחמת על זכויותיה. ככאלה, חלק מהנשים חשות שהן ממלאות תפקיד ציבורי למען הקהילה ושעליהן לשמש לרבות ולרבים אחרים דוגמה ומופת להורות אידיאלית. נטל ההוכחה בא לידי ביטוי גם בזירה המשפחתית – בהתנגדויות של ההורים ובני משפחה אחרים להורות ה"אחרת", ביחס השונה שכל אחת מהן מקבלת, בהיותה האם הביולוגית או האם שאינה ביולוגית, וביחס המפלה לעיתים שמפגינים הסבים והסבתות והמשפחה המורחבת כלפי הילדים שאינם הילדים הביולוגיים. חובת ההוכחה רובצת עליהן גם במעגלים רחבים יותר, הכוללים אנשי חינוך, רופאים ואנשי מקצוע אחרים, שגם נדרשות האמהות להוכיח ש"הכול בסדר" ושהורות של שתי נשים, ללא מעורבות של גבר-אב, אינה פוגעת בילדים. מעל כל אלה ניצבת חובת ההוכחה לפני מוסדות המדינה, המאבק הסיזיפי להכרה החוקית בשתי האימהות (כשהאם היולדת מוכרת כאימו של הילד, ואילו בת הזוג שלא ילדה נדרשת להליכים משפטיים ובירוקרטיים, לנוכח התנגדות המדינה, כדי "להוכיח" שהיא יכולה להיות אימו החוקית של הילד).

אולם החלקים המרתקים בעיניי, שעל פי רוב לא ניתן להם קול במחקרים על הורות להט"ב, נוגעים לחובת ההוכחה שהאימהות חשות כלפי עצמן. הראיונות חושפים לבטים כבדי משקל, הן בינן לבין עצמן והן בינן לבין בנות זוגן. לבטים אלה מלווים את הורות גם לאורך שלבי גידול הילדים: האם נכון להביא ילדים לעולם ללא דמויות אב? האם הילדים סובלים, ועד

כמה, בשל השתייכותם למשפחות לא הטרוסקסואליות? ובעיקר חושפים הראיונות עדויות של האימהות אודות חוויות הלחץ המוגבר שחווים הילדים (בסביבה החברתית, לנוכח הקושי לגדול ללא דמות אב, לנוכח תגובות של מורים והורים של חברים ולנוכח הלחץ של אימהותיהם להיות "ילדים מושלמים"), שאותו ממשיגה פלג כ"לחץ מיעוטים מסופח". חוויות אלה, הנפקדות על פי רוב מהשיח החברתי והמחקרי הנוגע להורות להט"ב, חושפות את המורכבות הרבה הכרוכה בהורות שאינה הטרוסקסואלית.

הפרק האחרון מציג מסקנות מניתוח הראיונות והמלצות מעשיות לאנשי מקצוע ולמוסדות המדינה, שיקלו את חייהם של האימהות וילדיהן ואת הלחצים החברתיים והסביבתיים שהם חווים.

אף שהתיאוריה המרכזית המלווה את הספר היא, כאמור, תיאוריית לחץ המיעוטים, פלג שוזרת בו תובנות והסברים מתיאוריות ביקורתיות מגוונות, בעיקר תיאוריות פמיניסטיות והתיאוריה הקווירית. אולי בשלושת הפרקים הראשונים היה מקום להבהיר לטובת הקוראים את ההבדלים בין גישות ביקורתיות להורות לבין תיאוריית לחץ המיעוטים, המגיעה מתחום בריאות הציבור. זאת ועוד, לעיתים המינוחים בספר, המתמקדים בלסביות (ולעיתים בהומואיות, כגון השימוש במינוח הומו-לסבי) צורמים מעט, בעיקר נוכח המודעות ההולכת וגוברת בשנים האחרונות לזהויות מגוונות שאינן הטרוסקסואליות (כגון ביסקסואליות ורב-משיכתיות). לא מן הנמנע שחלק מהנשים המרואיינות מגדירות עצמן בדרכים מגוונות (הספר לא מספק פרטים אודות הדרך שבה המרואיינות מגדירות את זהותן האישית או את נטייתן המינית), וממילא ניתן היה לכתוב חלק גדול מהתוכן (בוודאי בפרקים הראשונים המניחים בסיס תיאורטי), כך שיכלול זהויות מגוונות. ואולם למרות הסתייגויות קטנות אלה, הכתיבה קולחת ומעניינת, והספר מרים תרומה חיונית למדף הספרים האקדמי הדל העוסק בלהט"ב. הוא מתמקד אמנם בסוג מסוים של הורות, אבל רבים מהלחצים שמתארות המרואיינות תקפים גם לזוגות גברים המביאים ילדים לעולם; יתרה מזאת, הניתוח המקיף של פלג, המשלב תיאוריות ותובנות מתחום ההורות בכלל והאימהות בפרט, פונה גם לאנשי מקצוע ואקדמיה המתמקדים בתחום המשפחה וההורות, כמו גם לקהל הרחב.

מקורות

Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129, 674-697.

ביקורת בפעולה: פרקטיקות ביקורתיות בשדה החברתי בישראל

עורכים: מיכל קרומר-נבו, רוני סטריאר, עידית וייס-גל

תל אביב: רסלינג, 2020. 516 עמודים

סקרה: דסי פוסטן-אייזיק

הספר מאגד לראשונה בישראל מגוון פרקטיקות ביקורתיות עדכניות שהמשותף להן הוא ערעור על המובן מאליו ומבט רענן על הסדר החברתי. עורכות ועורך הספר, מיכל קרומר-נבו, רוני סטריאר ועידית וייס-גל, מבכירי החוקרים בתחומם, פועלים לאורך שנים באמצעות מחקר, קידום מדיניות ועשייה חברתית למען צמצום אי-שוויון, עוני והדרה בישראל. הספר יוצא לאור בשעת משבר, כשהחברה הישראלית מתמודדת עם השלכותיה של מגפה עולמית, עם פערים חברתיים וכלכליים מהחמורים בתולדותיה ועם מאמצי פילוג ושיסוי על בסיס אתני, דתי ומגדרי. בפרקי הספר נחשפות אמיתות לא נעימות, כאלה הנדחקות לעיתים קרובות מדי לשולי השיח החברתי והאקדמי, ובד בבד עימן מוצגות אפשרויות פעולה מעשיות. ברוח עקרונות הגישה הביקורתית מוגדרת כבר בפרק המבוא עמדתם הרעיונית והערכית של העורכים, הרואים ב"הנכחה של פעולות התנגדות לתהליכים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים של העת הנוכחית פרקטיקה ביקורתית בפני עצמה" (עמ' 8). להצפת השיח הציבורי באפשרות להתנגדות, לפיתוח היכולת לדמיין עולם הוגן יותר וליצירת ידע לשחרור אישי וקולקטיבי יש, לטענתם, חשיבות מכרעת. 13 פרקי הספר מוקדשים לבחינת פעולות, רובן פרי יוזמתם של כותבות וכותבי המאמרים עצמם, שחתרו לקידום שינוי במערכות שעמן או בתוכן עבדו. בפרקים מוצגים זה לצד זה פרקטיקה מקצועית ועקרונות תיאורטיים ביקורתיים בהקשרים שונים ובדיסיפלינות מגוונות, הכוללות חינוך, מגדר, עבודה סוציאלית, סוציולוגיה, ניהול, משאבי אנוש וייעוץ ארגוני ומשפטים.

המאמר הראשון מאת אסף משולם עוסק בפרקטיקות ביקורתיות בחינוך ומדגים את יישומן בבתי ספר דמוקרטיים ודו-לשוניים. המאמר דן בדילמות ובאתגרים הכרוכים ביישום פרקטיקות ביקורתיות בחינוך ובשינוי מוסדי, מתוך אחריות המדינה לקידום החיים המשותפים בישראל. המאמר השני מאת יובל סער-היימן עוסק בעבודה סוציאלית במערכת הגנת הילד, באמצעות הצגת ניתוח רפלקסיבי של התערבויות שביצע המחבר. המאמר מתאר התמודדויות מורכבות באחד מהמוקדים המרכזיים שבו המדינה מפעילה כוח על אזרחיה, ומציע פרקטיקות ליישום עקרונות של עבודה סוציאלית מודעת-עוני בתחום. במאמר השלישי

מנתחת לימור מעודד דנון סוגיות במאבק של אקטיביסטים אינטרסקסואלים במערכת הרפואית, שתכליתו שינוי מדיניות טיפול פוגענית השוללת את סמכויותיהם לאוטונומיה גופנית. המחקר, המבוסס על ראיונות עם מומחים, עם אינטרסקסואלים בוגרים ועם הורים לילדים אינטרסקסואלים בישראל ובגרמניה, סוקר נרטיבים אישיים של התמודדות ומאבק. קריאת הקולות השונים מציפה סוגיות אתיות מכריעות וקוראת תיגר על דינמיקות של נראות והסתרה על רקע הבדלים בגישות ובתרבויות שונות. המאמר הרביעי מאת שחר תימור-שלוין עוסק בשילוב פרקטיקה ביקורתית במקצוע העבודה הסוציאלית. מסקנות המחקר מלמדות שהמרחב של ביטוי ביקורת בשדה הציבורי מצומצם למדי. עוד הן מציפות את ההתמודדות הנדרשת מעובדות סוציאליות המבקשות להציע שיח ביקורתי לנוכח המדיניות הניאו-ליברלית ההגמונית בשירותי הרווחה. המאמר החמישי, מאת שני קונה ורונית נדיב, עוסק במחקר אודות ניהול הגיוון בארגונים עסקיים וציבוריים. המחקר מצביע על האמביוולנטיות שארגונים מגלים כלפי שילובן של קבוצות מוחלשות הסובלות מאפליה תעסוקתית ומהדרה חברתית. הכותבות מציעות לאמץ גישה של "שונות", הנותנת מענה לצורך לשלב את הדרישה לגיוון עם הצורך בהכלה ארגונית. המאמר השישי, מאת אביטל קאי צדוק ורונית ראובן אבן זהב, מתאר קורס ייחודי שבמסגרתו למדו, אלה לצד אלה, נערות וסטודנטיות במחלקה לעבודה סוציאלית במרכז האקדמי רופין. המאמר דן בדילמות שהתעוררו בקורס, ומציע הרהורים בדבר המשך החשיבה אודות חינוך ביקורתי פמיניסטי בעבודה סוציאלית. המאמר השביעי מאת נור שמעי מבוסס על מחקר פעולה משתף עם נערות וצעירות שמערכת הרווחה הגדירה כ"נערות בסיכון ומצוקה", ואשר טופלו במערכות מוסדיות שונות. במרכז המאמר מוצגים קטעים מסיפור חייה של צעירה, התורמים לבחינה ביקורתית של התנהגויות מתנגדות. המחברת מציעה, לאור הממצאים, "מדריך להתנגדות" – פרקטיקה ביקורתית טיפולית המעניקה לגיטימציה לראות בהתנגדות של נערות וצעירות הזדמנות לשתף פעולה לטובת שינוי. במאמר השמיני מציגות המחברות יעל בן דוד ותמי רובל-ליפשיץ מסגרת מושגית ומעשית ליינוץ ארגוני מתוך גישה ביקורתית – ארבעה עקרונות פעולה, המלווים בדוגמאות מגוונות מעבודתן עם ארגונים עסקיים, ציבוריים וחברתיים, בעלי זיקה לתיאוריה ביקורתית. המאמר התשיעי, מאת אבתסאם מרעי-סרואן, דורית רואר-סטריאר ורוני סטריאר, עוסק במחקר אודות תפיסות סיכון ומוגנות של ילדים בקרב אימהות מכפרים בדואים בלתי מוכרים בנגב. המפגש בין החוקרת למשתתפות מוצג באמצעות ניתוח המאפיינים של מחקר אנטי-דכאני בעבודה סוציאלית. תהליך המחקר הייחודי טשטש את הגבול בין מחקר לפרקטיקה והוביל לפעולה טרנספורמטיבית שקידמה שינוי אצל כל השותפים. המאמר העשירי מאת גל הרמט מציג מסגרת תיאורטית ומתודית להטמעת פדגוגיה ביקורתית פמיניסטית בקורסי חובה בלימודי מגדר. המאמר מציע פרקטיקת ניתוח מגדרי של חפצי יומיום כאמצעי להתמודדות עם התנגדויות, לפיתוח מודעות ביקורתית פמיניסטית וליצירת חוויה לימודית משנה חיים. המאמר האחד-עשר, מאת אורית ברשטלינג, מיכל קומס ונירית פסח, עוסק בתהליך פיתוחה של תוכנית חלוצית לשינוי מדיניות הטיפול של משרד הבריאות בנערות הרות הפונות לוועדות להפסקת היריון. המאמר מדגים את תרומתה של גישה ביקורתית רפלקסיבית, המיושמת בהקשר הפוליטי, לאתגור הפרקטיקות המקצועיות הדומיננטיות ולפעולה לקראת הטמעת מודלים חדשים במדיניות משרד ממשלתי. המאמר השנים-עשר מאת

ערך צין עוסק בפעילות של הקליניקה לצדק סביבתי באוניברסיטת תל אביב בדומה של העיר, השואפת לכוון עצמה כעיר גלובלית. המאמר שופך אור על מגבלותיה של הפרקטיקה הביקורתית. המחבר מציע מסגרת התייחסות רגישה לניואנסים, שאינה מבוססת על תמונה דיכוטומית של שסע בין הקהילה הוותיקה, התושבים החדשים והקהילה הזרה. לחלופין, היא מתמקדת בניסיון לקדם חיבור אקטיבי ומתמשך בין קבוצות לטובת מיצוי "הזכות לעיר" של כל הצדדים. המאמר האחרון, מאת מירית סידי ומיכל קרומר-נבו, מתאר את הפרקטיקה של **החצר הנשית**, מרכז בקהילה לנערות ולצעירות במצבי סיכון. במרכזו מוצגים עקרונות לפעולה ביקורתית, המושתתת על יחסי הקרבה הנרקמים בין הנערות לנשות הצוות. יחסים אלה מאפשרים לבנות לנערות ולצעירות, המתמודדות עם עוני והזרה חברתית, מרחב בטוח ללמידה ולעשייה.

הספר הוא תוספת חשובה ומבורכת למדף הספרים האקדמי והחברתי בישראל. הפרסום העדכני בעברית על הנעשה בישראל מאפשר לקהלי יעד מגוונים להיחשף לדיון הביקורתי, ובולט על רקע התפשטותן, באקדמיה ובשדה המקצועי, של פרקטיקות ניאו-ליברליות, המגבילות גישה לידע והנוטות לפרסם לקהל "מומחים" מצומצם. לחוקרים ולסטודנטים נפתח דרך הספר צוהר לתיאוריות ולמתודולוגיות מחקר ביקורתיות המחוברות לפעולה בשדה. אלה המבקשים לשלב פרקטיקה ביקורתית בעשייה היומיומית ימצאו בו שלל דוגמאות שיש בהן כדי לעורר השראה ולהעשיר את ארגו הכלים של נשות מקצוע ופעילים חברתיים. על אף הגיוון הדיסציפלינרי, הנושאי והמתודולוגי של הפרקים, קריאת הספר כמכלול מדגישה את סוגיות הרחב ואת האתגרים המשותפים לפרקטיקה ולמחקר. בין היתר עולות תהיות בדבר המחיר האישי והמקצועי הכרוך באימוץ פרקטיקה הנתפסת כחתרנית למסד, בדבר רגישותן של פרקטיקות ביקורתיות לקבוצות מודרות מתרבויות מסורתיות ובאשר לפערים בין רטוריקה ביקורתית לאפשרות החלתה בהקשר ההגמוני המוסדי. הספר יתרום בוודאי להמשך הדיון בסוגיות אלה ולהרחבת העיסוק בתיאוריה ופרקטיקה ביקורתית. תרומה אחרונה וחשובה לא פחות של הספר לקוראיו השונים היא התקווה שהוא מציע והאופק שהוא מתווה לכל העוסקות והעוסקים בחיזוק חברה צודקת וסולידרית יותר באקדמיה ובשדה.

מדיניות ושירותים בבריאות הנפש בישראל – בין קדמה לקיפאון

אורי אבירם

תל אביב: רסלינג, 2019. 264 עמודים

סקר: מקס לכמן¹

לפנינו מסמך חשוב ומרתק, המתאר את הניסיונות שנעשו במדינת ישראל, משנות ה-70 ואילך, לקדם שינויים במדיניות בריאות הנפש. בספרו מנתח אותם אורי אבירם לפי שיטה ובעזרת ידע אקדמי רב. מדובר בתהליכים ארוכי טווח שניתן להתייחס אליהם ולהבינם רק ממרחק הזמן. הניתוח משלב ידע על העולם ועל המגמות המקבילות לאלה המובילות בארץ.

המתבונן תמיד הדגיש שיש לבחון לאורך זמן את שינויי המדיניות, כמו גם להתמקד לא רק בהחלטות, אלא גם ביישומן. אלה האירועים המוצגים בספר (לכל אחד מהם יוחד פרק): (1) תוכנית הראורגניזציה של שירותי בריאות הנפש, 1972 (הידועה גם כתוכנית טרמר); (2) הסכם מנצ'ל-דורון או הניסיון השני לרפורמה בשירותי בריאות הנפש, 1977; (3) הניסיון לרפורמה בשירותי בריאות הנפש בעקבות חוק בריאות ממלכתי (1995-1997); (4) חוק שיקום נכי נפש בקהילה (2000); (5) הרפורמה הביטוחית בבריאות הנפש (2015); (6) אשפוז בכפייה וטיפול אמבולטורי כפוי – מגמות בחקיקה ובאסדרה של מדיניות בריאות הנפש.

בכל פרק מציג אבירם את מחקרו בתחום, התופס נפח גדול מעשייתו כחוקר מדיניות חברתית לאורך השנים. לפרקים האלה נוספו פרק על העיתוי שבו הוחלט להעביר מהמדינה לקופות החולים את האחריות על אספקת שירותי בריאות הנפש ופרק המציג מחשבות על עתידה של מדיניות בריאות הנפש במדינת ישראל.

בפתח הדבר כתב אבירם: "אחת מהתובנות שהגעתי אליה בראשית עבודתי המקצועית הייתה עד כמה היווצרות הבעיה אצל הפרט תלויה בסביבה ובחברה, ובמידה רבה גם הטיפול והשיקום תלויים בהן. למדתי עד כמה איכות חייהם של בני אדם תלויה בתרבות ובמדיניות, בזמן ובמקום."

הספר חושף אותנו לתהליכים ולמאבקים פוליטיים המתחוללים סביב כל ניסיון לשנות מדיניות ולעצבה מחדש. תהליכים אלה קורים כשהעולם עצמו עובר שינויים, וכמובן הידע

¹ מקס לכמן הוא פרופסור חבר נלווה (מומחה), ומוזה 12 שנה משמש כיועץ לקרן לזלוני טאובר. חבר הוועד המנהל של האגודה הישראלית לשיקום פסיכיאטרי בישראל (יספרי"א) והוועד המנהל של האגודה העולמית של ארגון השיקום הפסיכיאטרי (WAPR). עובד סוציאלי בהכשרתו ועוסק 40 שנה ויותר בפרקטיקה, במדיניות ובמחקר של בריאות הנפש.

משתנה ומשפיע על העמדות ועל החשיבה המתחדשת. מדובר בשיח לא פשוט לפעמים בין קבוצות אינטרסים שונות. במדינת ישראל, הנתונה בקונפליקט ובמתח ביטחוני מתמידים, הקולטת לאורך השנים מהגרים ממקומות שונים בעולם, החווה שינויי אוכלוסין, חברה רבת-תרבותית ומשברים כלכליים רבים, התהליכים דרמטיים מאוד.

הספר מאפשר לנו להציף לאותו עולם שנמצא מחוץ לחדרי הטיפולים והשירות. על פי רוב נתונה נאמנותם של אנשי המקצוע לשיטה. תשומת ליבם הולכת יותר לשירות ולדרכי ההתערבות שהם נוקטים, ופחות לחוויותיהם של האנשים הרבים הזקוקים לתמיכה והמנסים לשמור על חיוניות ועל שייכות לקהילותיהם. ההינתקות של אנשי המקצוע מהזירה החברתית שבה מתחוללים השינויים ואי השתתפותם בבניית המדיניות מובילות להדרתם מהחברה שהם שייכים אליה ודוחפת גם להדרתם של מתמודדי בריאות הנפש, שכה מייחלים להיות חלק מהקהילה.

מדיניות מבקשת קודם כול להגדיר אוכלוסיות, צרכים ומצוקות, ובבריאות הנפש יש אוכלוסיות שונות וצרכים מגוונים שלא תמיד זוכים לשירותים ולהתערבויות המותאמים להם. המסר של הספר הוא שלא נכון לסגור את הטיפול בבריאות הנפש מאחורי גדרות. אחד מרכיבי המדיניות שמציע אבירם הוא אל-מיסוד וחיבור מתמודדי הנפש לקהילות, כדי לחזק אצלם את השייכות הקהילתית בעודם מתמודדים עם מצוקותיהם. אין זה מהלך של מה בכך בחברה המחזיקה עמדות מכתומות הנובעות מבורות.

המתמודדים בדרך כלל רוצים לשמור על שייכותם הקהילתית ומפחדים מהדרת חברתית. על פי רוב הם מוכנים לקבל תמיכה ועזרה, אם הם חשים שהן משתלבות בחייהן ולא יגרמו להדרתם מהקהילה. מבחינת קובעי המדיניות המנסים לקדם את האל-מיסוד בקהילה זוהי משוכה גבוהה למדי.

ה"קדמה" בבריאות הנפש בשנים האחרונות מעוררת לא מעט מתחים וקונפליקטים. ככל שבריאות הנפש משתלבת בקהילה, הולך ומשתגר המגע היומיומי עם האנשים החיים בה ועם כלל השירותים שהיא מציעה. המגע של מתמודדי הנפש עם חברי הקהילה ועם נותני השירותים, כמו גם סטיגמות ואפליה, עלולים להרים תרומה נכבדה להדרתם החברתית של אלה הראשונים.

הספר סוקר את הרפורמות שנעשו לאורך השנים, שמטרתן הייתה לחולל מדיניות המעדיפה את התמיכה הקהילתית על זו המוסדית, להרחיב את זכויות מתמודדי הנפש ולהקל את נגישותם של שירותי טיפול אינטגרטיביים יותר (בריאות-רווחה-חינוך-בריאות הנפש).

הפרק הדין בחוק שיקום נכי נפש בקהילה מלמד על המאמצים לשלב מחדש בקהילה את אותם אנשים ועל המחסומים שהם פוגשים. גם הפרק על הרפורמה הביטוחית עוסק בחיבור החשוב והדו-צדדי בין בריאות לבריאות נפש.

מתי יראה עולם החינוך את הממשקים בין התחומים? מתי יראה עולם הרווחה את הקשר בין עוני לבריאות הנפש כמרכיב חשוב בבחינת הסוגיות בתחום? מתי לא תחשוש העבודה סוציאלית להתקרב לעולם המשתנה של בריאות הנפש ולהציע לו שותפות?

חלק גדול מהשינויים המתוארים בספר קרו בזכות חיבורים ושותפויות בין משפחות המתמודדים לנציגיהם. חיבורים ושותפויות אלה נוצרו ככל שאפשרו השיח החברתי ומקבלי ההחלטות ל"צרכנים", ל"משתמשי" השירותים להציג את עמדתם ואת הידע שרכשו מניסיון חייהם. המגמה הרווחת היום בתהליכי קבלת החלטות בהקשרים האלה היא לשמוע גם את אלה שהחלטות עומדות לחול עליהם.

למרות התהליכים המורכבים שהתנהלו בתחום בריאות הנפש ב-50-60 השנה האחרונים, שורה על הספר רוח אופטימית. אפשר לשאוב עידוד דרך העיניים של אורי אבירם ולגייס כוחות להמשך הדרך. כך הוא אומר במשפט החותם את הספר:

כאשר אני בוחן את העבר, ורואה כיצד תפסה החברה האנושית מחלות נפש בעבר הלא רחוק, וכיצד נהגה מדינת ישראל בראשיתה, תחושת האופטימיות שבי מתחזקת. ואולי אני אופטימי, מפני שאדם אינו יכול להיות מעורב בתחום בריאות הנפש, בין אם זה בטיפול, בהוראה או במחקר, ללא מנה גדושה של אופטימיות.

